

Sosyometrinin Doğuşu ve Gelişimi

Aynur Erdoğan*

Özet: Bu çalışmada sosyometrinin bilimsel bir disiplin olarak, ABD’de yerli bir sosyolojinin geliştiği 20. yüzyılın başında ortaya çıkış koşulları ve İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra gelişimi konu edilmektedir. Söz konusu dönemde ABD’nin sosyal sorunlarına yönelik çözüm önerileri içeren sosyometrinin 1950’li yıllarda aynı ülkenin dünya çapında gücünü hissettirmeye başlamasına paralel olarak farklı dillerde okunmaya ve bilinmeye başladığı görülmektedir. Dünyanın dört bir yanından göç alan Amerika’da özellikle göçmenlerin ülkeye entegrasyonu ve yaşanan hızlı sanayileşme sürecinde iş dünyasında ortaya çıkan sorunlar sosyometrinin ilgi alanlarını oluşturmaktadır. Bu çerçevede işçi, öğrenci, tutukluların vs. kişiler-arası ve gruplar-arası ilişkileri sosyometrinin öncelikli konuları olmuştur. Disiplinin kurucusu Jacob Levy Moreno ve meslektaşları tarafından bu ilişki biçimlerindeki sosyal, kültürel ve psikolojik etmenlerin ölçümüne dair teknikler ve metotlar geliştirilmiştir. Sosyometrik teori ve konular erken dönem Amerikan sosyolojisinin yönelimlerine ayna tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Jacob Levy Moreno, Amerikan Sosyolojisi, Küçük Gruplar Sosyolojisi, Sosyal Analizlerde Matematik Formülasyon, Sosyodrama

The Emergence and Development of Sociometry

Abstract: In this paper, the emergence of conditions for Sociometrics as a scientific discipline in the beginning of the 20th century, a period during which a local sociology was born in the USA, and its development after the outbreak of the Second World War is discussed. Sociometrics was begun to be studied and read in various languages as a means to provide solutions to social problems in the USA around the 1950s, parallel with the nascent impression of USA domination throughout the world. The integration of immigrants and the problems in the business world constitute the interest fields of Sociometrics. The relationships of workers, students and prisoners etc. between individuals and between groups became the primary interests of Sociometrics. Jacob Levy, the founder of this discipline, and his colleagues developed techniques and methods in order to estimate social, cultural and psychological dynamics in these types of relationships. The theory of Sociometrics and its topics mirror the tendencies of early American sociology.

Keywords: Jacob Levy Moreno, American Sociology, Sociology of Small Groups, Mathematical Formulations in Social Analysis, Sociodrama

* Dr., erdaynur@gmail.com.

Moreno'nun sosyometrinin temellerini attığı "Who Shall Survive?" (Yarına Kim Kalacak?)¹ başlıklı kitabı incelendiğinde kitabın temel bir tezden uzak, karmaşık bir yapıya sahip olduğu izlenimi edinilebilir. Bunun sebebi, Avrupa bilim geleneğinden farklı olarak yazarın kitabına hayatın her alanını kapsayacak bir misyon belirleyerek sosyometrinin insanlardaki yaratıcılık ve kendiliğindenlik (spontanlık) inancını pekiştirdiğini, bireyleri kültürün ve kurumların sınırlamalarından kurtarmak amacını taşıyan bir hayat felsefesi sunduğunu iddia etmesidir. Sosyometrik deneyim, eski sosyal düzeni değiştirmeyi ve yeni bir sosyal düzen kurmayı amaçlar. Gerekteğinde, yüzeysel-kurumsal yapıları derin-gerçek yapılara mümkün olduğunca yaklaştırmak hedefiyle, sosyal grupları yeniden şekillendirir (Meyer, 1952, s. 355, 357). Moreno sosyometriyi toplumun temel yapısını, kişiler-arasındaki ve kişilerle nesnelere arasındaki yakınlığı, itim, çekim veya kayıtsızlığı ortaya çıkararak teşhis eden yeni bir metot olarak tanımlar. Ancak bahsi geçtiği üzere bu metodolojiyi² bir yaşam felsefesinin alt yapısı olarak konumladığı için sosyometri; araştırma, teşhis, tedavi ve politika gibi çok boyutlu bir yaklaşıma sahiptir. Dolayısıyla "kişiler-arası ilişkiler" öğretisi/yaklaşımı bütüncül olarak kurgulanan bu metodolojinin merkezinde yer alır. Bu sebeple sosyometri en çok "baskın roller üstlenen kişiler-arası ilişkiler hakkındaki sosyal teori" olarak tanımlanabilir. Kişiler-arası ilişkilere dair geliştirilen "sosyometrik test" her şeyden önce bir gruptaki bireylerin davranış ve eylemlerini ölçümler (Sanderson, 1943, s. 216).

Sosyometrinin teorik yapılanması yirminci yüzyıl sosyal bilimleriyle paralel olarak gerçekleşmiştir. Ana konularını ise içinde geliştiği ABD toplumunun temel sorunları ve ihtiyaçları oluşturmaktadır. Bu çalışmada sosyometrinin ABD'nin sosyal koşulları içinde ve sosyal bilimleri biçimlendiren konjonktürde doğuşu ve gelişimi ele alınmaktadır.

Sosyometrinin Kurumsal Gelişimi

Sosyometrinin kavramsal ve teorik açımlarının arkasında birçok kaynak ve isim mevcuttur. Bunlardan bazıları; G. Simmel, J. Baldwin, C. Cooley, G. H. Mead, F. Znaniecki, W. I. Thomas, E. Burgess'dir. Bununla birlikte kendiliğindenlik araştırmalarında deneysel açılama 1923 yılında, toplumsal örgütlenmede terapi, kişiler-arası ve gruplar-arası ilişkilerin ölçümlenmesi teknikleriyle deneysel açılama ise 1931 yılından itibaren gelişmiştir. 1934 yılı, küçük gruplar alanında araştırmaların kurumsal olarak hayata geçirilmesinin tarihidir (Moreno, 1948, s. 122).

¹ Nurettin Şazi Kösemihal kitabın Türkçe çevirisi için "Sosyometrinin Temelleri" adını tercih etmiştir. Bkz.: Moreno, 1963.

² Başlangıçta bütüncül bir düşünce sistemi olarak inşa edilse de, bu çalışmada gösterilmeye çalışıldığı gibi, zamanla sosyometrinin bu iddiası geri çekilmiş ve bir metodoloji olarak sosyal bilimler arasındaki yeri belirginleşmiştir. Bu gelişim esas alınarak bu çalışmada sosyometri için "metodoloji" tanımlaması tercih edilmiştir.

Moreno 1920'li yıllarda başladığı çalışmalarını 1934 yılında "Who Shall Survive?" isimli kitabıyla duyurmuştur. Bu kitap sosyometrinin temellerini atarken bu akımın entelektüel ve akademik çevrelerce tanınmasını sağlamıştır. Aynı yıl Sosyometri Enstitüsü de kurulmuş bu enstitü 1942 yılında resmi açılışını gerçekleştirerek Moreno Enstitüsü adını almıştır. 1945 yılında Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde Grup Dinamikleri Araştırma Merkezi faaliyete geçerken 1946 yılında Harvard Üniversitesi Sosyal İlişkiler Bölümünde grup çalışmaları hayata geçirilmiştir. 1947'de Tavis-tock İnsan İlişkileri Enstitüsü'nün açılmasından sonra 1952'de Sorbon'da, Psiko-sosyolojide Sosyometrik Deney Laboratuvarı açılarak sosyometrinin/küçük gruplar sosyolojisinin (mikrososyoloji) akademik ve entelektüel olarak kurumlaşmasında yol alınmıştır (Moreno, 1952, s. 146).

1955 yılı kurumsal sosyometri için dönüm noktası olmuştur. Moreno tarafından 1937 yılından beri çıkarılan Sosyometri Dergisi, Amerikan Sosyoloji Derneği (American Sociological Society)'ne devredilmiştir³. Derginin editörlüğünü yapmaya devam eden Moreno, bu devrin dergi için yeni ve canlı bir dönemi açtığına inanmıştır ve bu tarihten sonra küresel problemler sosyometrinin gündemine alınmaya çalışılmış, sosyometrik eserlerin çeşitli dillere tercümesi gerçekleştirilmiş (Moreno, 1955a, s. 11) ve sosyometri dünya çapında tanınırlığa kavuşmuştur.

Moreno (1943, s. 299) sosyometrinin kurumsallaşmasını tamamladığı yaklaşık bu yirmi yıllık süreci değerlendirirken üç düşünce geliştirdiğini söyleyecektir. Bunlardan ilki "tanrılık (*godhead*)" çalışmasıdır⁴ ki, Moreno'nun ifadesiyle "gizemli ve yanlış anlaşılmış" olarak kalmıştır. İkincisi bireyin tetkikini ifade eden psikodramadır⁵ ki, bireyin eksiklikleriyle baş edebilmesi için kendiliğindenliği⁶ öğrenmesini amaçlamaktadır. Üçüncü düşünce ise sosyometri denilen

³ Sosyometri Dergisi 1937-1977 yılları arasında çıkmıştır. 1978 yılında derginin adı Sosyal Psikoloji olarak değişmiştir. 1979 yılından itibaren ise Social Psychology Quarterly adıyla çıkmaya devam etmektedir.

⁴ Moreno'nun kişinin yaratıcılığı ve kendiliğindenliği düşüncesinin felsefesi, ilk kitabı olan "Tanrı'nın Kelimeleri (The Words of the Father)"nde geniş bir şekilde ele alınmıştır. Moreno bu kitapta varoluşçu bir filozof olarak karşımıza çıkmakta ve "kişi" merkezli felsefesini detaylandırmaktadır. Bu felsefeye göre tanrı düşüncesi devrimci bir mahiyete sahiptir ve her bireyde, her bir "ben"de içkindir. Dolayısıyla hepimiz birbirinden bağımsız kişiler-arası ilişkiler dünyasında birer yaratıcı ve ortak-yaratıcıyızdır. Bu yaratıcıların alanları ya da psikolojik coğrafyaları; aile, grup, dünya, evren ve kişilerin verili anda kendisini ifade ettiği her yerdir (Marineau, 1989: 108-9).

⁵ Psikodrama terapitik/tedavi edici tiyatrodur. İnsanlar bu tiyatrodan, kurgulanmış/inşa edilmiş sahnede günlük hayatın donuk örüntülerinden, sıradanlığın direncinden ve engellerinden azade bir şekilde kendi problemlerini ve hayatlarını deneysel düzlemde yaşarlar (Moreno, 1940: 1). Psikodrama sayesinde kişiler ruhsal açıdan iyileşip tedavi olurken küçük grupların içindeki çatışmalar giderilebilmektedir (Dökmen, 2007: xxvii).

⁶ Moreno'ya göre (1978: XV) kendiliğindenlik-yaratıcılık; libido ve sosyo-ekonomik güdülerden bağımsız olarak ve bunların ötesinde insan gelişimini zorlayan itici güçtür. Kendiliğindenlik içinde bulunulan duruma uygun cevap üretebilmektir. "Spontanlık (kendiliğindenlik) ve yaratıcılık, sosyometrinin kuramsal temelini oluştururken bir başlangıç noktası, kişilerin spontanlıklarını artırmak amacıyla psikodrama uygulandığı zaman ise, ulaşılmak istenen bir hedef olmaktadır" (Dökmen, 2007: 13, 12).

toplum çalışmalarını içermektedir. Sosyometri toplumu daha derin bir şekilde anlama imkanı sunan bir ölçüm tekniği ve toplumun hastalıklarını tedaviye yarayan bir anahtardır. Moreno'ya göre bu üç düşünce birbirinden ayrı ve bağımsız değildir ve her biri diğerini geliştiren bir özelliğe sahiptir. Birincisi evrenin, ikincisi bireyin, üçüncüsü ise insan toplumunun mihenk taşıdır ve bunlar kültürel düzenin üç yapı taşı oluştururlar: Din, drama (tiyatro) ve toplum.

Sosyometrinin bütün bir insan topluluğunun ve her bir ulusun problemlerine uyarlanması yönünde gelişimi, küçük gruplar araştırmaları ve deneyleri sürecinde gerçekleşmiştir. Sosyometri, insan topluluğunun bütün bir birim olmasından hareketle, bir bütün olarak insan grubunu araştırma iddiasındadır. Her bir parçayı bütüncül görüşle ve bütünlüğü her bir parça açısından tetkik etmektedir. Bu sebeple sosyometri için yapılan “psikolojik nitelikli” tanımlamalar yanlış anlaşılmalara sebebiyet vermiştir. Çünkü “psikolojik” tabiri “Who Shall Survive?”da kişiler-arası ilişkiler ve bu ilişkilerin kümülatif etkileri anlamında kullanılmıştır. Zira sosyometri, Latin-Grekçe türevli isminin de imlediği üzere iki boyutlu bir bilimdir. Bunlardan biri “socius” (arkadaş), diğeri ise “metrum” (ölçü)’dur. Sosyometrik yaklaşıma sahip sosyal bilimciler arasında iki eğilim kendini göstermektedir. Bunlardan bazıları metrum boyutunu öne çıkarmaktadır. Bunlar için önemli olan sosyal görüngülerin ölçülmesi ve ikinci olarak bu görüngülerin türünün belirlenmesidir. Diğer bazıları ise insan topluluğu birimi olarak socius boyutunu öne çıkarırlar. Bunlar için ise kişiler-arası ilişkiler ve bu ilişkilerin yapıları daha önemlidir. Ölçümleme gündemlerinde yoktur. Ancak tabii ki metodolojik olarak ifade etmeseler de bir tür ölçümleme yapmaktadırlar.

Bir sosyal ölçümleme metodu olarak sosyometri kendisini detaylandırılmamış, sembolik ve mekanik olarak değerlendirilebilecek nüfus çalışmalarından ayrı tutma çabasında olmuştur. Diğer taraftan bu çaba, nüfus çalışmalarının sosyometrik olamayacağı anlamına da gelmemektedir. Sosyometri, diğer ölçümleme metodlarını bireyler sanki boşlukta yaşıyor, insanlar arasında onları birbirine bağlayan köprüler yokmuş gibi davrandıkları ve kamuoyunu da bu köprüleri ihmal ederek ele aldıkları için eleştirmektedir. Buradan hareketle, yüzeysel istatistiksel bulgularla birbirine devingen bir şekilde bağlanmış nüfusun kişiler-arası özü/çekirdeğini tespit eden aşamalı teknikler geliştirmeyi amaçlamıştır. Sosyometri, örneğin, Gallup çalışmaları gibi bireyleri birbirinden ayrı olarak sorunsallaştıran diğer kamuoyu araştırma yaklaşımlarından kendisini ayırttırmaya çalışmıştır (Moreno, 1943, s. 316-9). Bu doğrultuda sosyometri devingen bir sistem olduğu savıyla diğer araştırma metodlarında olduğu gibi sadece “teşhis” ya da sadece “matematiksel” olmanın ötesinde bu iki alt birime birlikte sahip olduğunu öne sürmektedir (Moreno, 1954, s. 186). Bütün toplumsal ilişkileri kapsadığının ifadesi olarak kişiler-arası ilişkileri ve

özel düşünce yapılarını konu eden psikodramanın yanı sıra gruplar-arası ilişkileri ve kolektif düşünce yapılarını ele alan sosyodrama teknikleriyle de metodolojisini geliştirme çabasında olmuştur (Moreno, 1943, s. 331).

Sosyometrinin kendine atfettiği bu “bütüncüllük” savı, bireyin *socius*la kurduğu ilişkinin teşhisi, matematiksel ifadesi ve anlamlandırılmasına yönelik çözüm önerileri içeriyor oluşundan kaynaklanmaktadır. Sosyometri, kişinin ve kişiler-arası ilişkilerin öne sürdüğü tekniklerle sağaltılması durumunda bütün bir toplumun ve insanlığın kurtuluşa ereceğini varsaymaktadır. Bu sağaltma süreci şöyle işlemektedir: Verili bir grubun üyeleri arasındaki sosyo-duygusal ilişkiler; itim, çekim ya da kayıtsızlık *sosyometrik test*le tespit edildikten sonra grubun ortaya çıkan ilişkiler şeması ve matematiksel ifadesi olarak *sosyogram* oluşturulmaktadır. Böylece grup içindeki ve kişilerdeki sorunlar tespit edilerek grubun *yeniden biçimlendirilmesi* amaçlanmaktadır. Sosyometrik testin sonucunda ortaya çıkan sosyogram sadece grup üyeleri arasındaki ilişkileri göstermekle kalmayarak bu ilişkilerin türünü de ortaya koymaktadır. Diğer taraftan bu ilişkilerin türünün tespiti ve sosyogram; üyeler arasında itim, çekim ya da kayıtsızlık şeklinde ortaya çıkan bağların nedenini teşhis edememektedir. Bu noktada *psikodrama* ve *sosyodrama* teknikleri devreye girmektedir. Böylece grup üyesi, parçası olduğu tiyatral dramda rol almaktadır ve gözlemci/uzman bu nedenleri teşhis etmektedir. Kişi, rol yaparken kendinin ve sorununun farkına varmaktadır ve hayatını bu bilinçle yeniden şekillendirmektedir. Bu sebeple kişinin kendiliğindenliği ve rol vasıtasıyla “kendi” olması, Moreno tarafından “yaratıcılık”la ilişkilendirilmiştir. Bu doğrultuda kişiden rol aldığı sahnede aktörlük yapması değil; kendi hayatını yaşaması istenmektedir. Bu noktada sosyodrama ile psikodrama arasındaki fark, psikodramada birey sahnedeyken ve bireyin sorunlarına odaklanılarak onun kişisel bir boşalma yaşaması amaçlanırken sosyodramada sahnede olan gruptur, sosyal sorunlara odaklanılır ve sosyal bir boşalma temel amaç haline gelmektedir. Sosyodramada grup belli bir sayıyla sınırlandırılmamakta ve sadece üyelerinin aynı kültüre bağlı olmaları koşulu aranmaktadır (Moreno, 1963, s. 74-81).

Sosyometrinin ‘30’lu yıllarda girdiği sosyal bilimler kulvarında kendisine yöneltilen eleştirileri dikkate alarak ve iç sorunlarına yoğunlaşarak gerçekleştirdiği kurumsal gelişim çizgisi Moreno tarafından (1954, s. 186, 188) üç karakteristik gözlemlerle ele alınmaktadır: 1923-1937 arası “sıcak (*hot*)” sosyometri, 1937-1950 arası “soğuk (*cold*)” sosyometri ve 1950 sonrası “algısal (*perceptual*)” sosyometri.⁷

⁷ Moreno 1977 yılında vefat etmiştir. (Moreno’nun hayat hikayesi için bkz.: Dökmen, 2007). Bu süreç sosyometrinin karakteristik değişim yaşadığı dönüm noktasını da işaret etmektedir. Zira sosyometrinin içinden sosyal psikolojik bir akım dramatik yöntemleri de içererek profesyonel bir çizgiye evrilirken sosyolojik bağlamda network analizlerini merkeze alan matematik formülasyonlar etkin olmaya başlamıştır. Dolayısıyla Moreno’nun bir hayat felsefesi olarak kurgulamak istediği sosyometrinin bu bütüncüllük iddiası geri çekilmiştir.

“Sıcak” sosyometri devrimci bir karaktere sahiptir. Sosyometrik metotlar aracılığıyla toplumu tedavi etmeyi, değiştirmeyi amaçlamaktadır. Sosyal çatışmalara ve problemlere kendi metodolojisiyle çözümler sunmakta ve “açık” bir toplum oluşturma iddiası gütmektedir. Devrimci sosyometri genel olarak küçük gruplarla çalışmaktadır; fakat medya aracılığıyla makrogruplara ulaşmayı hedeflemektedir. Bunu yaparken sosyogramı çıkarılan gruba açık danışmanlık, bütün grup üyelerinin rol oynuluğu vb. teknikler kullanılmaktadır.

“Soğuk” sosyometri, metodolojinin okullarda, üniversitelerde, enstitülerde, laboratuvarlarda vb. uygulanmaya başladığı ve aslında sıcak ve devrimci yönünden kısmi olarak uzaklaştığı süreci ifade etmektedir. Sıcak sosyometride uygulamaya odaklanılmış, kuramsal gelişme bir yan ürün olmuştur. “Soğuk” sosyometride ise teorik çözümler temel amaç haline gelmiştir. Öncelikli sebebi ise gerçek sosyometrinin gruplara uygulanmasında çoğunlukla ortaya çıkan sorunlardır. Bunlar, bazen sosyometrik bilincin düşüklüğünden, bazen grup üyelerinin kendiliğindenlik oranlarının azlığından, bazen de gelişmeye ve değişmeye kayıtsız kalışlarından kaynaklanabilir. Sonuçta yeni arayışlar ve yönelimler ortaya çıkmış ve özellikle akademisyenler sosyometrik yöntemin uygulamasında ortaya çıkan aksaklıklar ve eksikliklerden kalkarak teorik çalışmalar geliştirmişlerdir.

Son aşamada ise sosyometrik metodolojide ve test tekniklerinde “içedönüş” gerçekleşmiştir. Sosyometrik testin eyleme geçirilmesine gerek olmadığı eğilimi ortaya çıkmış ve bireyin tedavisi için kaçınılmaz olarak görülen psikolojik farkındalığın sosyometrik testler olmadan kişinin zihninde gerçekleşebileceği ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu eğilim, her bireyin kendi sosyogramına dair eşsiz düşüncelere ve algıya sahip olabileceği varsayımına dayanmaktadır. Bu süreç sosyometrinin bağımsız bir disiplin olma iddiasının da geri çekilmeye başladığını göstermektedir.

Diğer taraftan Moreno'nun “sıcak” olarak nitelediği birinci aşama terapitik/tedavi edici iddiaların ve buna yönelik tekniklerin geliştirildiği dönem olarak nitelenebilecekken, “soğuk” sürecin “teşhis” boyutu öne çıkan sosyometrinin gelişim aşamasına denk geldiği söylenebilir. Sosyometrinin kendi iddiaları açısından değerlendirildiğinde bütüncül bir hayat felsefesi sunan ve toplumsal sağaltıcılık özelliğine yapılan vurgunun bu ikinci aşamada görece geri çekilmesi sosyometrinin birinci krizi olarak nitelenebilir. 1950'li yıllardan sonra sosyometrinin küresel düzlemde kendini ifade etmesiyle de ikinci krizi yaşamıştır (Moreno, 1955a, s. 8). Çünkü böylece sosyometrik iddianın küresel çapta denenmesi ve realizasyonu mümkün olmayan taraflarının geri çekilmesi söz konusudur. Sosyometrinin söylemini küresel düzlemde yeniden üretme çabasının dışında bu dönemde yaşanan İkinci Dünya Savaşı ve ABD'nin bu savaşta başat rolü sosyometriye yeni bir çalışma alanı açarken söylemini ye-

niden üretmesinde etkin bir faktör olmuştur. Zira aşağıda açıklanacağı üzere, İkinci Dünya Savaşı sürecinde sosyometri orduda askerlere yönelik terapik bir yöntem olarak uygulanmıştır.

1950'li yıllarda sosyometride hızlı bir gelişme yaşanmış, grup psikoterapisi ve psikodrama gibi teknikler dünya çapında uygulanmaya başlanmış, akademik merkezleri ve laboratuvarları aşarak hastanelere, sanayi, eğitim, yönetim kurumlarına, dini merkezlere kadar ulaşmıştır. Bu hızlı gelişme sosyometristleri metotlarını yeniden gözden geçirmeye zorlamıştır. Sosyometristler metotlarının evrensel bir mahiyet arz ettiğini savunsalar da farklı kültürel ortamlara uyarlanmasına yönelik çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Demokratik süreçlere açık olduğunu düşündükleri ülkelere sosyometri enstitüleri açarken dergilerinin dünya çapında yetkin otoritelerin görüşlerine yer veren uluslararası bir forum olması yönünde düzenlemeler yapmışlardır. Bu dönemde (ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'nın ardından güttüğü politikalara da paralel olarak sosyometrinin amacı "demokrasi bilimi" olma yönünde çaba göstermek olarak yeniden şekillenmiştir. Bunun için izlenecek yol, toplumları ve grupları orijinal halleriyle, ilk biçimleriyle (*in statu nascendi*) sistematik bir şekilde araştırmak olacaktır. Küresel düzlemde sosyal hayatın en uygun yöntemle tetkikinin "demokrasinin" inşasının kapısını aralayacağına inanılmaktadır (Moreno, 1955a, s. 11).

Sosyometrinin gerek mikro çalışmaları teorize ederek ilk yirmi yıllık sürecinde terapik bir yöntem geliştirmesi, gerekse '50'li yıllardan sonra söylemini küresel düzlemde ve "demokrasinin" tesisi amacıyla yeniden üretmesi ABD'nin bu tarihsel dönemde içinden geçtiği sosyal ve siyasal süreçle yakından alakalıdır. Bu sebeple sosyometrinin ABD koşullarıyla birlikte değerlendirilmesi bu metodolojinin anlaşılması için merkezi bir role sahiptir.

"Amerika'nın Sosyal Bilimi" Olarak Sosyometri

Amerikan sosyal bilimleri Avrupa geleneğinden etkilenmekle birlikte ayrı bir kategoriye işaret etmektedir. Amerikan üniversitelerinin ilk sosyoloji bölümlerinin yönetmeliklerinde "sosyolojiye karşı salt kuramsal ilgiden çok, olgulara "sorunlar" açısından yaklaşımın" hakim olduğu görülmektedir. Örneğin Kolombiya Üniversitesi'nin sosyoloji bölümü açacağına dair ilanında şöyle denmektedir:

Endüstriyel ve toplumsal ilerlemenin, çağdaş topluluğu, çözümü bilimsel incelemelerin en iyilerini ve uygulama alanında eyleme yönelik en içten çabaları gerektirecek çok büyük çaplı toplumsal sorunlarla karşı karşıya getirdiği, gittikçe daha açık olarak görülmektedir. Sosyoloji terimi... günümüzün insanını ilgilendiren çok sayıda konuyu içine alır. Toplumsal sorunlarla etkili bir biçimde uğraşabilmek, bunların hem kuramsal hem de somut olarak ele alınmasını gerektirir (Coser, 2002, s. 294).

Sosyoloji özelinde görülen Amerikan sosyal biliminin karakteristik özelliklerinin sosyometri bağlamında da geçerli olduğu görülmektedir. Bu sebeple doğuş yıllarında sosyometri, Amerikan sosyal bilimlerinin karakteristik özelliklerini en iyi yansıtan bir kategori olarak ele alınabilmektedir.

Sosyometrinin ABD’de gelişmiş olması hiç de tesadüf değildir. Moreno’ya göre (1955b, s. 351), dünya toplumlarının içinde en çok Amerikalılar durumlarını ve başarılarını rakamlarla ifade etmeyi severler. Amerikalı “ölçüm adamı”dır. Bu iddianın kanıtı, Amerikalıların bütün değerlerini dolar ve sentle ifade etme eğiliminde olması değildir sadece; aslında tipik Amerikan ortak zekası bu görüşü doğrulayacak özellikler gösterir. Örneğin pragmatizm ve sosyometri ardışık zamanlarda gelişmişlerdir ve birbirlerini beslemişlerdir. Pragmatizm diğer herhangi bir görüşten daha fazla Amerika’nın yerel felsefesinin damgasını taşıırken sosyometri, Moreno’ya göre, en geniş anlamıyla, Amerika’nın yerel sosyal bilimi olmuştur. Pragmatizm ve sosyometri yakından ilişkilidirler; algılanabilir ve ölçümlenebilir olmakta birleşirler.

Amerikan toplumu geleneksel olarak “demokrasi” ile bağlantılıdır. Moreno’ya göre, demokrasinin sadece politik bir sistem olmakla kalmayarak sosyal gerçekliğe sahip olması için bilimsel temellere ihtiyacı vardır. İşte bu bağlam, demokrasi ve sosyometrinin ilişkilendirilmesine olan derin ihtiyacın dayanaklarını da oluşturur.

Amerikalılar’ın ilan ettiği en öncelikli ilkelerden biri, “Biz Amerikalılar kişiler tarafından değil kanunla yönetiliriz” ilkesidir. Moreno, bu ilkenin aşırı bireycileşmeyi, bağımsızlık ruhunu, başkalarının düşüncelerine kayıtsızlığı getirdiğini düşünmüştür. Diğer taraftan herkes kendi yönetiminin sınırları içinde kalır, özgürce düşünür, kendi dünya görüşünü geliştirir, dış otoriteler tarafından engellenmez. Moreno’ya göre; Amerikan toplumunun bu özellikleri, diğer dünya toplumlarından farkını da belirler.

Peki, bu toplumsal karakter nasıl bir Amerikan kültürü meydana getirmektedir? Moreno bu noktada Amerikan kültürü için öne sürülmüş bazı hipotezleri tartışmaya açmaktadır. Bunlardan biri, Amerika’nın bugün üretkenliğin ve yaratıcılığın en yüksek hacimli merkezi olmasına rağmen nihayetinde dünyanın başka yerlerine entegre olduğu ve dolayısıyla Amerikan kültürünün “eksik ve tamamlanmamış” kalmaya mahkum olduğu hipotezidir. Moreno, Amerika’nın “eski dünya”dan farkını teslim etmekte ve Avrupa’dakine benzer bir okul ve bilimsel kurum yapılanmasının olmadığını söylemektedir. Diğer taraftan Amerikalılar teknoloji ve mühendislikte yeni fikirler üretmekte uzadırlar. Moreno bu noktada Amerika’nın İkinci Dünya Savaşı sonrasında elde ettiği siyasi üstünlüğe sığınmaktadır ve Birleşmiş Milletler Organizasyonunun, Marshall Planının, dünyanın dört bir yanındaki bilimsel ve sosyal kurumların destekleniyor oluşunun adem-i merkeziyetin sembolik ifadesi oldu-

ğunu ifade ettikten sonra bunun “kültür ihracı” olduğunu vurgulamaktadır. Böylece Amerikan kültürünün eksik ve tamamlanmamış olduğu yönündeki hipotezi tam zıddı bir hipotezle değillemeye çalışmıştır.

Moreno'nun cevap ürettiği diğer bir hipotez ise bütün ulusal ve yerel kültürler esneyip değişirken teknolojik olarak en gelişmiş ve zengin ülke olarak ve aynı zamanda güçlü bir geleneğe sahip olmayan ABD'nin özel bir kader çizgisine sahip olduğudur. Amerika Birleşik Devletleri bütün enerjisini ulusal bir kültür yaratmak için kullanmamaktadır. Çünkü bütün dünyanın kültürel örüntülerini içinde barındıran ve devamlı gelişen sosyal bir laboratuardır. Moreno, ABD'de yeni oluşan kurum tipolojisinin bireyi dondurmadağını savunmaktadır. Eski ailede “baba” merkezi bir figürdür. Yeni Amerikan ailesi ise eşlerin ve çocukların eşit haklara sahip olduğu kooperatif bir şirkete benzemektedir. Dini kurumların gelişimi bile daha demokratik bir karakter arz etmektedir ve insan “Tanrı”nın ortağı olmaktadır. Bu noktada sosyometriye düşen görev ise Amerikan toplumunun bahsi geçen karakteristik özelliklerini taşıyan bir sosyal bilim olarak, Amerika'nın sosyal bilimi olarak, bir nükleer enerji laboratuvarının çalıştığı gibi çalışarak yeni toplumun tasarlanmasında deneymeler ile aktif bir rol almaktır (Moreno, 1955b, s. 351-5).

Amerikan demokrasisinin altında yapıcı faktör olarak dünyanın dört bir yanından gelen farklı etnik ve dini kökenden göçmenlerin bir arada yaşama deneyimleri olduğu bilinmektedir. Uzun ve kanlı mücadelelerin ardından kurulan demokratik sistem Amerikan toplumu için hayati bir önem arz etmektedir. Bu göçmenlerin toplumsal bir bütünlük içinde ortak bir kültür oluşturarak yaşama sorunsalları sosyal bilimcilerin gündemlerindedir. Amerikalıların bu coğrafyayı vatan edinmeleri ve toplumlarının bir kültür mozaiği oluşturmaları sosyometristlerin de sorun edindikleri bir alandır. Bu sebeple göçmenlerin topluma entegrasyonuna yönelik, bu hızlı endüstrileşme sürecinden geçen toplumun yeni beliren problemlerine dair teknikler geliştirmişler ve sorunların teşhisiyle yetinmeyerek sağaltılmaları için de çözümler üretmişlerdir. Çözüm önerileri sunarken farklı etnik, dini, tarihi deneyimlere sahip toplumsal grupları bir anlamda “ayrıştıran” geleneksel değerleri değil yeni Amerika toplumunun mozaiği referans alınmıştır.

Moreno'nun ve sosyometrik metodolojinin toplumsal yapının anlaşılması ve hatta yeniden kurulması, güçlendirilmesi için küçük sosyal birimleri geleneksel kodlardan farklı anlam çerçeveleri temelinde yeniden ele almasında hiç kuşkusuz Amerikan toplumunun tarihsiz ve geleneksiz oluşunun etkisi büyüktür. Kıta Avrupa'sının uzantısı olarak teşekkül etmiş bir toplum olmasına rağmen sosyal ilişkilerin kaynağı tarih ve gelenek değildir. Bu doğrultuda Amerikan sosyolojisi de toplumunun yaşadığı serüvene bağlı olarak tarihi tecrübeden, bütüncüllükten uzak, pratik ve teknik çözümler üretmiştir (Coş-

kun, 1997, s. 256, 259). Amerikan devleti ve toplumunun kıta Avrupa'sından bağımsız kimliğiyle örgütlenmesi için gösterilen çabaların Amerika'nın sosyal bilimi olan sosyometriye de yansması doğaldır.

20. yüzyılın ilk yarısında kurumsallaşmasını tamamlayan sosyometri, İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte yeni bir döneme girmiş ve Amerika'nın askeri ve siyasi açılımına paralel olarak söylemini küresel düzeyde yeniden kurgulama yoluna gitmiştir. Bu doğrultuda Amerikan ordusunun ihtiyaçlarına yönelik çözümler üretmeyi gündemine almıştır.

Askeri Sosyometri

İkinci Dünya Savaşı yılları ABD için her anlamda bir dönüm noktası olmuştur. Bu değişim sosyometride de izlenebilmektedir. Sosyometri bu yıllarda, bir taraftan Amerikan ordusunda beliren sosyolojik ve psikolojik sorunlara çözüm sadedinde metodolojisini geliştirirken diğer taraftan kültürel farklılıkları göz önünde tutarak Avrupa ordularında da etkin olmanın yollarını aramıştır.

Ordularda cari olan kültürel farklar hesaba katıldığında ABD ve İngiltere ordusunun 1941 gibi erken bir tarihte aynı sosyometrik testleri kullanmış olmaları dikkat çekicidir. Sosyometrinin askerlere yönelik geliştirdiği testlerden biri, "emir-komuta zinciri"dir. Bu testle güç ve kişisel performans ölçümlenmekte, emirle gelen mesajı hemen algılama ve yerine getirme yetilerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Diğer bir sosyometrik test ise liderlik tipolojisini belirlemeye yöneliktir. Bununla askerler arasında liderliğe yatkın olanlar seçilebilmektedir. Almanya ise yüksek otoriter bir rejime sahip olduğu için farklı sosyometrik testleri tercih etmiştir. Nazi öncesi dönemde Almanya'da sosyal yaratıcılığın geliştirilmesine yönelik çabalar öne çıkmıştır (Jennings, 1949, s. 191-194, 200).

ABD açısından sosyometrinin savaş sonrasında gerek küresel amaçları için gerekse yeni duruma göre ulusal düzenlemeler için işlevsel bir araç olacağı düşünülmüştür. İkinci Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkan ve ABD tarafından işgal edilen Almanya yeniden inşa edilirken de sosyometri, Alman toplumuna yönelik öneriler geliştirmiştir. Buna göre fabrikalarda, çiftliklerde, kiliselerde, okullarda, eğlence mekanlarında hiçbir kimseyi dışarıda bırakmadan ve verili toplumsal birimin üyesi olmayan hiç kimseyi de dahil etmeden belli aralıklarla sosyometrik test uygulanmalıdır. Böylece birimlerin potansiyel liderleri, alt-liderleri seçilmeli ve sosyometrik testin bulgularına göre sosyal birimler ve dolayısıyla toplum yeniden şekillendirilmelidir (Moreno, 1945b, s. 176).

Savaş sonrasında da gerek ordunun sosyal psikolojik ihtiyaçlarına yönelik gerekse ABD'nin küresel hegemonyasının tesisine yönelik söylem üretilmeye devam edilmiştir. Sosyometri Dergisi yazarlarından Eliasberg (1945, s. 153) sosyometrik ilişki biçimlerinin uluslararası yönetim örüntülerinde yeterince

etkin olmamasından şikayet etmektedir. Yazara göre dünya düzenine ilişkin bilinenler birkaç sloganın ötesine geçememektedir. Dünyayı kana boyayan (faşizmi kastederek) “propagandaların” sona ermesi için en uygun araç olarak Amerika’nın modern sosyometrisi kullanılmalıdır.

Sosyometrinin Kullanıldığı Toplumsal Alanlar

Sosyometrinin doğup kurumlaştığı yıllarda konu alanları incelendiğinde dönemin Amerikan toplumunun öncelikli sorun alanlarıyla çakıştığı hemen fark edilmektedir. Bunlar öğrencilerin okullara entegrasyonu ve eğitim verimliliğinin artırılması, ailevi bağların toplum ihtiyaçlarına göre güçlendirilmesi, işçilerin en üst endüstriyel verimliliğe ulaşma koşullarını sağlayacak şekilde sosyal organizasyonlarının biçimlendirilmesi, göçmenlerin topluma entegrasyonu, etnik grupların toplumsal bağlarının güçlendirilmesi, kadınların aile ve iş yaşamındaki sorunları vs. gibi konular sosyometristlerin Sosyometri Dergisi’nde eğildikleri ve sosyometrik testleri geliştirirken baz aldıkları alanlar olmuştur.

Moreno, toplumsal birimler olarak küçük grupların analizinin sosyal gerçekliğin yakalanmasında öncelikli ve önemli olduğunu düşünüyordu. Bu küçük birimlerin analizini geliştirirken bir cezaevinde ve okulda yaptığı çalışmalar yardımcı olmuştur. Moreno’nun grup çalışmalarına özel bir ilgisi vardır. Bireyin temel olarak bir grubun parçası olduğundan hareketle grup içindeki konumunu teşhis ederek gözlemcinin psikolojik problemlere cevap bulabileceğini düşünmüştür. Bu bağlamda Sing Sing Cezaevinde rehabilitasyon süreçlerini güçlendirmek için mahkumların sınıflı yapıları üzerinde çalışmıştır. Mülakat ve anket yöntemlerini kullanarak her bir mahkum için otuz değişken durumu test etmiş ve mahkumların cevaplarını analiz etmiştir. Sosyometrik teste tabi tuttuğu grup içindeki her bir mahkumun cevabını diğer bireysel mahkumların cevaplarıyla karşılaştırmıştır. Ardından her bir mahkum değişken faktörler üzerinden diğer bir mahkumla “eşleşmiştir”. Örneğin “Mahkum M1”, yaşı, cinsiyeti, ırkı, milliyeti, göç tarihi, ailevi arkaplanı, komşuluk deneyimleri, dili, dini, eğitimi, meslek seçimi, uzmanlığı, davranışı, toplumsal alışkanlıkları, zeka yaşı, tepki biçimi vs. açısından “mahkum M2” ile karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma sayesinde benzerlikler, karşıtlıklar ve örtüşmeler ortaya çıkmaktadır. Pozitif faktörler negatif faktörlerden ayrıştırılarak skorlar üretilmiştir. Bu skorlara dayanarak iki bireyin aynı grupta birbirinden nasıl faydalanabileceği ya da faydalanamayacağı tahmin edilebilir hale gelmektedir. Bu karşılaştırma her bir birey ve çift için tekrarlanmaktadır. Bu analiz ve çözümlenmeden kalkarak Moreno, cezaevinde daha iyi bir sosyal topluluk oluşturmayı amaçlayarak mahkumlar için yeni sınıflandırmalar ve sosyal örüntüler tavsiyeleri üretmektedir. Bulguların analiz edilip çözümlendiği bu uzun süre-

cin ardından sınıflı yapıları araştıran enstitülerde yeniden yapılanmaya gidilmiş ve “uygulamalı sosyometri” metodu kabul görmüştür. 1932 yılında Moreno'nun Sing Sing bulgularını Amerikan Psikiyatr Derneği'nde sunmasının ardından sosyal bilimler tarihinde “grup psikoterapisi” kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Fakat Sing Sing tecrübesi yeni bir kavramın geliştirilmesinden çok bir grup terapisi aracı olarak yeni bir metot olan sosyometriyi akademi ve entelektüel camiaya kazandırdığı için önemlidir (Marineau, 1989, s. 111-2).

Moreno'nun sosyometrik tekniği geliştirme noktasında temel aldığı diğer bir toplumsal birim okul sınıfları olmuştur. Kişiler-arası ilişkilerin ölçümünü amaçlayan bilimsel bir metot olarak sosyometri, öğrenme yöntemleri geliştirme ve kişilik gelişimi teknikleriyle eğitim bilimlerindeki yerini almıştır (Zeleny, 1943, s. 247-8). Ayrıca özellikle psikodrama tekniğiyle okullarda öğrencilerin kişilik gelişimlerinin yanı sıra etik duygularının oluşmasına, doğru davranışlar edinmelerine, “Tanrı” ve insan sevgisi geliştirmelerine, karakter eğitimlerine dair katkıda bulunmak amaçlanmıştır (Shoobs, 1943, s. 264). Bununla birlikte Japonya, Meksika gibi çok farklı kültürel arkaplanlara sahip ailelerin çocuklarından oluşan sınıf ortamında eğitim seviyesini yükseltmek amacıyla öğrencilerin birbirlerine uyumluluğu ve farklı etnik kökenlerin birbirini kabulleniş seviyeleri ölçülmüş ve görülen sorunlar terapik tekniklerle sağaltılmaya çalışılmıştır (Örn. Bloom & Riemer, 1945; Criswell, 1937; Meltzer, 1939).

Sosyometride terapi/sağaltmayı amaçlayan tekniklerin gelişiminde okul çalışmalarının etkisi büyüktür. Bu anlamda ilk adım Moreno'nun Hudson'da gerçekleştirdiği çalışmadır. Sing Sing'den sonra Moreno Hudson'da yaptığı çalışmayla *sınıflandırma* sürecine biçimsel terapiyi de eklemiştir. Okulunda yeni eğitim ilkelerini hayata geçirmek için girişimde bulunmak isteyen Mrs Morse'in davetiyle Moreno, New York Eyaleti Kız Eğitim Okuluna araştırma yürütücüsü olarak atanmıştır. Burada, Moreno tarafından sıklıkla dilendirilen, kişiler-arası ilişkilerde kendiliğindenlik ilkesi ilk kez uygulamaya konulmuştur. Helen H. Jennings ile beraber Moreno, kız öğrencilerinin oda arkadaşı veya oyun arkadaşı olarak önceliklerini, grup içindeki liderlerini tespit eden testler ve kız öğrencilerin aralarındaki çeşitli etkileşimleri gösteren sosyogramı geliştirmiştir. Kız öğrencilerden oluşan çiftler topluluğunu çeşitli yollardan tetkik etmenin yanı sıra Moreno farklı değişkenlere göre kızların kendi gruplarını ve liderlerini seçme sürecine müdahil olmalarını sağlamıştır. Aynı zamanda grup liderlerinden de birlikte olabileceklerini hissettikleri kızları seçmeleri istenmiştir.

Moreno Hudson'daki tecrübesinde sosyometrik testlerin dışında kızların davranış ve hareketini değiştirmek için psikodrama ve rol-oyun uygulamaya başlamıştır. Her birinden gerçek ya da hayali bir durumu oynamasını iste-

miş ve gördüklerini analiz ederek ne olduğuna dair onlara geri-bildirimde bulunmuştur. Birbirlerine güven ve kendi gerçekliklerini oynama temeline dayalı bu teknikleri kullanarak gerçekten kızları eğitmiştir. “Devrim” olarak nitelenen bu yöntem kısa zamanda diğer enstitüler tarafından da benimsenerek uygulanmaya başlanmıştır. Moreno’nun Hudson’da kız öğrencilerle olan deneyimi, grup terapisi tarihinin en önemli dönüm noktası olmuştur (Marineau, 1989, s. 112-3).

Küçük gruplara yönelik yapılan sosyometrik testlerin diğer bir alanı endüstridir. Sosyometrinin endüstride uygulanmasının temel gerekçesi, sanayi kurumlarında yaşanan çekişmelerin temel nedeninin kişinin işine, iş arkadaşlarına ve patronlarına karşı hissettikleri olduğu anlayışıdır. Sosyometri teknikleri, çalışma ortamlarındaki kişiler-arası ilişkilerin özelliklerini ve doğasını değerlendirebilen ve tanımlayabilen potansiyel araçlar olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyometrik testler temel olarak endüstride işgücünü ve işgücünün üreticiliğe etkisini ölçmek için uygulanmaktadır. Grup ve alt grup biçimleri incelenerek işgücünün en üst düzeye ulaşması amaçlanmaktadır. Böylece işçi adayı hakkında objektif ve kesin kararlar verilebilecekken işçinin iş arkadaşını seçmesine de imkan tanınacaktır.

Grubun sosyometrik statüsünün hacmini ve doğasını teftiş etmek için izlenecek yolu ve teknikleri Moreno ve daha sonra Jenkins geliştirmiştir. Diğer gruplarda yapılabenzer şekilde iş grubunun her bir üyesinden (sözlü ya da yazılı olarak) kendilerine verilmiş numaraları kullanarak grubun “en iyi işçisini” belirtmesi istenmektedir. (Speroff, 1955, s. 292). Bu sebeple işçilere yönelik geliştirilen sosyometrik testlerin soruşturma çerçevesi şu şekilde biçimlenmektedir:

Şu anda Şirketin belirlediği bölümde ve kişilerle çalışıyorsun. Aynı bölümde birlikte çalıştığın kişiyi sen seçmedin. Şimdi, sana birlikte yakın pozisyonda çalışabileceğini hissettiğin kişiyi seçme fırsatı veriliyor. Hiçbir kısıtlama olmadan seninle aynı bölümde çalışıyor olsun veya olmasın bu şirketteki herhangi birini seçebilirsin. Aşağıya en çok beğendiğin birinci kişiyi, ikinci kişiyi, üçüncü kişiyi, dördüncü kişiyi ve beşinci kişiyi yaz (Jacobs, 1945, s. 185).

İçlerinden en fazla puan alan, seçilen kişi “yıldız” olarak nitelenmektedir. Hiç seçilmeyen ise “tecrit edilmiş” kişidir. İki kişi karşılıklı birbirini seçerse “karşılıklı itibar gören topluluk” oluşmuş olur. “Üçgen” simgesini taşıyan ilişki biçiminde A, B’yi seçerken B, A’yı seçen C’yi seçmektedir. Bu da altgrup ya da klik biçiminin başlangıcını işaret etmektedir.

Seçimler grafik olarak simgelerle ifade edilen şema haline getirildiğinde sosyogram meydana gelmiş olmaktadır. Sosyometrik sosyograma bakarak şunlar anlaşılabilir: 1) Grup içinde alınan puana göre “yıldız” olanlar, “tecrit” edilenler vs.; 2) Grubun işgücü veya dayanışma derecesi; 3) Deney ve objektif

kanıtların yerine birinin kişisel gözlemlerinin geçerliliği; 4) Rehberliğe, psikodramatik teste veya terapiye ihtiyacı olanlar; 5) Gruptaki potansiyel liderler; 6) Bireylerin oluşturduğu grupların ya da bireylerin yeniden yapılandırılmasının, gruplandırılmasının veya düzenlenmesinin imkanı veya gerekliliği; 7) Grup içindeki belirli bireyler arasında cari temel davranışlar, nitelikler, karakterlerle istidlal edilen bilgilerin ne kadar bağlantılı olduğu (Speroff, 1955, s. 292).

Başlangıcından itibaren endüstrinin sosyometrinin öncelikli çalışma alanlarından biri olması sonraki süreçlerde bu alanın öne çıkmasının bir sebebi olmalıdır. Kişiler-arası ilişkilerin merkeze alındığı endüstri çalışmalarında verimi artırmak amacıyla sosyometrik testler kullanılmaya devam edilmiş ve geliştirilmiştir. Hawthorne araştırmaları ve “Kalite Kontrol Çemberleri” bunun örnekleridir. Bu çalışmalarla, işletme veriminin artırılmasının kişiler-arası ilişkilerden geçtiği anlayışı belirginleşmiştir (Şatıroğlu, 1999, s. 123). Bu tür çalışmaların geliştirilmesinde sosyometrik arkaplan etkilidir.

Endüstride uygulanan sosyometrik test modeli; aile, göçmen gruplar, etnik çevreler gibi diğer küçük gruplara da, özel koşullarına uyarlanarak uygulanmıştır. Sosyometrinin ve sosyometrik testlerin ABD toplumunun önceliklerine göre şekillendiği bu çalışmalardan görülebilmektedir.

Sosyometrinin Sosyolojiyle İlişkisi

Sosyolojinin 19. yüzyılda doğuş koşullarını oluşturan birincil faktörün endüstriyel gelişme olduğu malumdur. Endüstrinin gelişmesi toplum örgütlenmesinde devrimsel bir değişimi tetiklemiştir. 20. yüzyılda ise endüstrileşme hareketinin etkisi dünya çapında hissedilirken bu gelişmenin siyaseten ve teknolojik olarak güç merkezi Avrupa’dan Amerika’ya kaymıştır. Bu güç merkezünü bilimsel gelişmelerde de paralel bir çizgide seyretmiştir. Amerika’da yaşanan hızlı endüstrileşme, teknik bilimler kadar bu hızlı değişimle yeniden örgütlenen toplumsal alanı konu eden sosyal bilimleri de tetiklemiştir. Dolayısıyla 20. yüzyılın sosyal bilimsel gelişmelerine ABD ve ABD’nin sosyal koşulları damgasını vurmuştur. ABD’nin sosyal bilimsel gelişmelerine damgasını vuran ise 20. yüzyılın ilk yarısının sosyometrisi olmuştur. Başka bir deyişle 20. yüzyıl Amerikan sosyal biliminin karakteristik özellikleri sosyometri özelinde gözlenebilmektedir. Dolayısıyla sosyometri, klasik sosyolojinin konu edindiği sorun alanlarını devralmış, içinde doğup geliştiği ortamın sosyal koşullarına uygun olarak cevaplar üretmiştir. Bu açıdan bakınca sosyometri klasik sosyolojinin çağın gereklerine göre yeniden şekillenmiş bir alt dalı olarak tezahür etmektedir. Ancak kullandığı teknikler ve toplumu sağaltma gibi kendisine koyduğu bazı amaçlar bakımından sosyolojiden mahiyet bakımından ayrıştığı düşünülebilir.

Nitekim Dikeçligil (1996, s. 41) sosyometrinin sosyolojinin içinde yer almayacağını söyleyerek bu metodolojiyi sadece sosyal psikoloji, psikoloji ve psikiyatriyle ilişkilendirmektedir ve şöyle demektedir:

Bireyin grup-içi etkileşim sürecinde ortaya çıkan ruhsal/davranışsal sorunlarının, yine bu süreç içinde çözümlenmesine yardımcı olmak ve böylece insanlığın kurtuluşunu sağlamak gibi, birey-grup-toplum-insanlık çizgisinde gelişen amacı ve misyonunun sosyolojinin fonksiyonuna ters düşmesi nedeniyle, sosyometrinin sosyoloji kapsamında yer alması mümkün değildir.

Sosyometrinin sosyolojiyle ilişkisi Sosyometri Dergisi yazarları tarafından da tartışılmış bu ilişkinin sosyal bilimciler tarafından sorgulanması sosyometrinin kendisini teorik olarak kurgulamasında itici bir güç olmuştur. Sosyometriye en şiddetli eleştiri getiren yazıların “sosyometrinin okulu” denilebilecek bu dergide yer alması ve bu metodolojinin kendisini sınırsızca tartışmaya açması kayda değer bir gelişmedir. Bu durum, sosyometrinin 20. yüzyıl sosyal bilimini etkileyecek kadar etkin bir güç olmasını, farklı alanlarda çeşitli teknikleriyle ve yıllar içinde gelişmelere göre kendini uyarlayarak bir gelişim çizgisine sahip olmasını açıklar mahiyettedir.

Örneğin iddiaları ve aynı zamanda sosyoloji teorileri açısından sosyometriyi eleştiren Gurvitch'in yazısı dergide yer alabilmiştir. Mikrososyolojinin kurucularından biri kabul edilen Gurvitch “Mikrososyoloji ve Sosyometri” başlıklı yazısında (1949) sosyometristleri sosyal gerçekliği kişiler-arasındaki gruplar-arasındaki “sosyal atom” diye tesmiye edilen, itim ve çekim ilişkisine indirgemekle eleştirmektedir. Ona göre, Moreno ve metodolojisi, sosyal gerçekliği psikolojik düzeyde ele almaktadır ve kişiler-arası psikolojik faktörlere yoğunlaşırken kolektif psikolojiyi ihmal etmektedir. Halbuki Gurvitch psikolojik faktörü, sosyal gerçekliğin görüngülerinden sadece biri olarak görmektedir (Gurvitch, 1949, s. 11).

Dergide sosyometriye yönelik temel eleştiri geliştiren yazılardan biri de Sorokin (1943) imzasıyla yayınlanmıştır. Sorokin sosyometristlerin bu metodolojinin “bilimsel metot” ve “doğa bilimi sosyolojisi” tanımlamalarını eleştirmektedir. Pozitif bilim kavramlaştırılmalarının bu kesinlikte sosyal gerçekliği ifade etmesine itiraz etmektedir. Ona göre sosyometri; sosyal görüngülerin nicelik boyutunu öne çıkarırken daha önemli olan niteliksel yanını ihmal etmektedir. Böylece sosyal gerçekliğe ölçülebilir olduğu kadar ve sayısal olarak ifade edilebildiği kadar değer vermektedir. Sosyometrinin “nicel araştırmalar” kategorisine yerleştirildiğinde ayrı bir disiplin olmasına ve ona “sosyometri” kavramlaştırılmasıyla ayrı bir alan tanımlanmasına gerek yoktur. Sorokin'in sosyometri kavramının kullanımına dair diğer bir itirazı da bu kavramın haddinden fazla alanı kapsamasının mümkün olmadığı yönündedir. Ona göre; sosyometri dahil olmak üzere her hangi bir kavramın biyoloji, psikiyatri, psikolojiden sos-

yoloji, tiyatro, drama, kırsal yerleşime kadar çok çeşitli alanları kapsamasının mümkün olmadığı kanaatindedir (Sorokin, 1943, s. 241-2).

Bu yazarların eleştirilerinin geçerliliği, geçen yarım asırdan fazla bir sürede ortaya çıkmıştır ve sosyometrinin özellikle sosyoloji alanındaki iddiaları geçerliliğini kaybetmiştir. Sosyal psikoloji alanında hassaten psikodrama tekniğiyle yer edinirken sosyolojide matematiksel formülasyonla yapılan araştırmalara etki etmiştir. Bu gelişme '60'lı yıllarda Moreno tarafından da fark edilmiş ve sosyometrinin nitel yönünün geliştirilmesi salık verilmiştir. Moreno (1963, s. xxv) sosyometrinin matematiksel formülasyona indirgenmesine yönelik şöyle demektedir:

Doludizgin giden bir ölçücülük sosyometrik hareket içinde özel bir yöneliş halini almıştır. Ölçme kısmının sosyometriden gittikçe ayrılmaya yüz tutması ve insan yönünün ihmal edilmesi böyle bir sonucu doğurmuştur. Sosyometrik incelemelerin yoklanması, araştırmalarda hayal gücüne dayanan teorik hazırlanmanın son derecede eksik ve maddi verilerin zayıf olduğunu gösterecektir. Bundan ötürü de sosyometrinin, statığın bir dalı halini alması tehlikesi vardır. Bu eğilim kendini, özellikle akademik sosyometrikçiler arasında göstermektedir.

Bugün gerçekten de network analizi gibi alanlarda da sosyometrinin izini sürmek mümkündür. Sosyometrinin günümüzdeki yönelimleri başka bir çalışmanın konusu olmakla birlikte bu noktada doğuş ve gelişim yıllarında, her ne kadar hayat felsefesine dayanan bütüncülük iddiası çok geçmeden geçerliliğini kaybetse de, ABD'nin temsil ettiği 20. yüzyıl gelişmelerine yönelik sosyal bilimsel bir açılım sunduğu da göz ardı edilmemelidir.

Sosyometrinin sosyolojik boyutunda network (ağ) analizinin öne çıkması, sosyometrinin sosyal gruplarda gözlemlenebilir belirli yapısal süreçlerin ve networklerin olduğunu varsaymasından kaynaklanmaktadır. Sosyometri için; yapısal görüngülerden biri *zincir-ilişkiler*dir. Kişilerin birbirine karşı hissettikleri itim ya da çekimlerle zincir-ilişkiler ortaya çıkmaktadır. Zincir-ilişkide karşılıklı hislerinden dolayı birbirleriyle network oluşturabilecek en az bir çift vardır. Her bir sosyal kümenin sınırlarını aşan zincir-ilişkilerin izi sürülürse yeni ve daha geniş konfigürasyonun/düzenin psikolojik networkünün geliştiği görülebilmektedir. Network hipotezi, sosyal alanda zincir-ilişkilerin dinamik yapısının anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Her bir kümedeki zincir-ilişkiler genelde sadece networkün biçimlenmesine katkıda bulunmaz; aynı zamanda zincir-ilişkiler network etkisinin kendisini de oluşturur. Farklı sosyal kümeler arasında gelişen zincir-ilişkilerle şekillenen networkler her bir yapıdaki zincir-ilişkilerin gelişimini artırır ve canlandırır. Bu analiz, sosyal örgütlenmenin başlangıcı olan muğlak görüngülerin anlaşılma seviyesini artırır. Networkün ve sosyo-dinamik etkinin her ikisi de sosyal farklılaşmanın/türevin makul derecede ortaya çıktığı sosyal örgütlülük için asgari düzeyde de olsa gereklidir.

Netwok hipotezine göre, bunlar olmadan bırakın devleti, toplumun kendisi bile yiter gider (Moreno, 1963, s. 138, 635, 641).

Sosyometrinin toplumu, geleneksel ilişki biçimlerinden uzak bir şekilde en küçük birimlerini ve bu birimleri oluşturan networkleri temel alarak, tamamen değişen bir toplumsallığı imler biçimde yeniden tanımlama girişimine sebep olan en büyük gelişme hiç şüphesiz endüstrileşmedir. Sanderson (1943, s. 215), teknolojinin bütün dünyayı yeniden şekillendirdiğini, ancak bu değişimin bütün “bilgi” alanlarında gerçekleşmediğini sorunsallaştırarak bu hızlı endüstrileşmenin bilgi alanında doğurduğu ihtiyacın “insan ilişkileri bilimi”yle ya da “uygulamalı antropolojiyle” karşılanamayacağına dikkat çekmektedir. Bu bağlamda “sosyometrinin ve enstitüsünün kuruluşunun gelecekte bilim tarihinde bir dönüm noktası olabileceği” değerlendirmesinin bir koşulla doğru olabileceğini söylemektedir. Bu koşul sosyometrinin sosyolojik bir karakter kazanmasının da önkoşuludur. Buna göre sosyometri kendisini bir sosyal ölçümleme metodu olarak inşa etmeli ve terapatik/sağaltıcı metotlarla ve felsefi sosyal teoriyle arasına sınır çizmelidir.

Moreno'nun takipçilerinden Dodd ise sosyometriyi sosyolojinin bir alt alanı olarak konumlamaktadır. Buna karşın Moreno başlangıçta bunun zıddını savunmuştur. Ona göre, sosyometri -toplumun psikolojik konularını matematiksel araştırmaya tabi tutan nicel metotların uygulamalı bir tekniği olarak- sosyoloji, sosyal psikoloji, psikoloji, antropoloji gibi sosyal ölçülme-yi içeren bütün sosyal bilimleri kapsamaktadır. Moreno'ya göre, sosyometri insan toplumunun yapısını tetkik eden yeni bir metottur. Sosyometri araştırma, teşhis, sağaltma ve siyasi süreçleri içinde barındırdığı gibi; bu süreçler de “bütüncül bir sosyometrik izleş”in içinde sentezlenirler. Moreno en geniş anlamıyla sosyometriyi “kişiler-arası ilişkiler”in özel bir doktrini olarak ele almaktadır. Kişiler-arası ilişkiler ise “öncelikli olarak grup içindeki bireylerin davranış ve eylemlerini ölçmeye yönelik olarak geliştirilen “sosyometrik test”le ölçümlenir. Dolayısıyla Moreno kişiler-arası ilişkileri grup yapısının ve bütün bir toplum yapısının temelini yerleştirmektedir. Bu sebeple Sanderson (1943, s. 216) haklı olarak bunun sosyal felsefenin ta kendisi olduğunu öne sürmektedir. Sosyometriyi sosyal felsefeye yaklaştıran bu bağlam da sosyometri ve sosyolojinin sınırını oluşturmaktadır⁸. Moreno ve sosyometrinin ‘50’li yıllara kadarki sürecinde diğer sosyometrisler bu sınırı kabul etmemişler, sosyometriyi bütüncül bir sistem/metot olarak tanımlamışlar ve 19. yüzyıl Avrupa sosyolojisiyle hesaplaşmaya girmişlerdir.

⁸ Sosyometrinin kurumlaşma süreci anlatılırken işaret edilen birinci ve kısmen ikinci süreçlerde bu eleştirileri haklı çıkaracak şekilde sosyometrinin kendisini bütüncül bir hayat felsefesi olarak kurguladığı görülse de ‘70’li yıllardan sonra sosyal psikolojik ve sosyolojik akımlar olarak ayrılmıştır. Sosyometrinin sosyolojik bağlamda evrildiği yer, sosyometride yeni eğilimlerin konu edildiği başka bir çalışmanın konusu olabilir.

Klasik Sosyolojiyle Hesaplaşma

Sosyometrinin sosyal bilimlere ve özellikle sosyolojiye 20. yüzyıl başlarında yaptığı en önemli katkı, grup yapısının kendisini oluşturan bireylerin yekunundan daha fazla bir olguya işaret ettiği ve bunun ölçülebilir olduğu anlayışıdır. Bilgi ve kavrayıştaki bu değişiklik, 19. yüzyıl sosyologlarının şekillendirdiği makrososyolojiden değil; sosyal mikroskopik tetkiklerle küçük sosyal sistemlere yoğunlaşan bakış açısından kaynaklanmaktadır (Moreno, 1948, s. 123).

Amerikan Sosyoloji Derneği'nin 1946 yılındaki toplantısında sunduğu raporda Moreno şöyle demektedir:

En bilinçli temsilcisinin sosyometri olduğu “mikrososyolojiler”in karşısına Comte, Marx, Sumner ve diğerlerinin makrososyolojilerini koyuyoruz. ... Birçok makrososyolojik tetkik için insan ilişkilerinin bu ana atomik yapılarını çalışmanın kaçınılmaz bir giriş ve temel olduğunu varsayıyoruz. ... Sınıf çatışması temelli toplumsal devrim, bundan dolayı, mikroskopik seviyeden makroskopik seviyeye yer-değişimi yaşamıştır. Makrososyolojik seviyede toplumsal devrim sadece çatışmanın bir parçasıdır. Marx bütün üzerinde, olayların makrososyolojik seviyesi üzerinde çalışıyordu. O, sıklıkla sezgisel olarak yarı-sosyometrik fikirleri, “makro” sosyometriyi kullandı. Bu sebeple nadiren tamamen haklı iken bazen de tamamen yanılıyordu. ... Bu metodun onun teorisini ve toplumsal devrim yöntemini nasıl etkilediğini görmek ilginç olabilirdi. Görünen o ki, en azından devrimsel eylemin isabetli, kalıcı, etkili olması için insan ilişkilerindeki en küçük birimleri, sosyal atomları ve “imtiyazlılığın” ana kalıplarını gündeme alabilirdi (Gurvitch, 1949, s. 9).

Bu alıntıda da görüldüğü üzere, Moreno klasik sosyolojiyle hesaplaşmaya girerken sosyometrinin 19. yüzyıl sosyolojisinin mirası üzerinde yükseldiğini ima ederek klasik sosyologların, 20. yüzyılın koşullarında eser veriyor olsalardı, sosyometrik yönleme yönelebileceklerini söylemektedir. Moreno'ya göre Marx, insan toplumunun yapısını değiştirebilecek ve belki de bunun doğasına ilişkin idrakimizi derinleştirecek dünya çapındaki kitlesel *eylemi*, sosyal devrimi ihmal etmişti. Sosyometri, yüz yıl sonra geniş kabul gören metodunu tesis etti. Bu metot, objektif araştırmalar için kaçınılmaz olan gözlem ve deneye dayandığı için Comte'un sistemiyle yakından ilgilidir. Comte, metodunun fizik bilimlerinde elde ettiği hayranlık verici sonuçların aynısının sosyal bilimlerde de elde edilebileceğini varsaymıştı. İşte, o bu noktada büyük bir metodolojik hata yapmış oldu. Moreno'ya göre, sosyometri, insan ilişkilerine dair araştırmaların ve rehberlik çalışmalarının *eylem*, *katılım* ve *hayata geçirme* tekniklerinin yardımı olmadan yapılamayacağını göstermiştir (Moreno, 1945a, s. 117).

Sosyometrinin klasik sosyolojiden kendini ayırttığı bağlam (gelişim çizgisinde devamlılık iddia edilse bile), görüldüğü üzere, insan ilişkilerinin

araştırılmasında eylem, katılım, hayata geçirme (psikodrama, sosyodrama) tekniklerinin kullanımı ve mikrososyolojik gruplara yönelik rehberlik, sağaltıcılık gibi görevler yüklenmesidir. Dolayısıyla sosyometri mikrososyolojiye, küçük gruplar sosyolojisine yönelerek klasik sosyolojiden ayırırken 20. yüzyıl sosyolojisinde nicel yöntemlerle yapılan araştırmalar arasına yerleşerek doğuş yıllarında öne sürdüğü, kendiliğindenliğin merkeze yerleştirildiği bütüncül hayat felsefesinden de uzaklaşmış olmaktadır. Bu sebeple klasik sosyolojiden kendini ayırttığı bağlam sosyometriyi, çelişik bir şekilde, sosyolojinin alt alanı olmaya yaklaştırmıştır.

1940 yılından itibaren sosyometrinin mikrososyolojik yöneliminin sabit bir karakter haline geldiği görülmektedir (Gurvitch, 1949, s. 8). Moreno, "Sociometry, Comtism and Marxism" (1945a, s. 118) başlıklı çalışmasında şöyle demektedir:

Sosyometri, bütüncül bakış açısından bir milim bile vaz geçmeden, maksimum olandan minimum olana, sosyal atomlara ve moleküllere doğru geri çekilmiştir. ... Sosyometri, bundan dolayı, uygulandığı grubun küçük veya büyük olmasına bakmadan dinamik olayların mikroskopik sosyolojisi, yani mikrososyoloji olarak adlandırılabilir. Sosyometrik gelişmenin sonucu olarak, 'büyük' olandan daha ilgi çekici olan en küçük sosyal bileşimler tetkik edilmektedir. ... Sosyometrinin gelecekte sosyal bilimlerin altında mikroskopik ve mikrodinamik bir bilim sayılması ve ayrı, özel bir disiplin olması umulur.

Doğuşundan itibaren yaklaşık 30 yıllık süreçte Moreno'nun yazılarının konularına bakarak da sosyometrinin öncelikleri görülebilir. Bu yazıları beş başlıkta toplamak mümkündür: "Sosyometri ve deneysel metot", "grup biçimleri ve sosyal dinamikler", "politik sosyometri", "askeri sosyometri" ve "sosyometri ve küçük gruplar sosyolojisi" (Meyer, 1952, s. 354). Sosyometrinin en öncelikli soru/n alanlarından biri olan küçük grupların sosyolojisi hem bu metodolojinin sosyolojideki yerini anlamak, hem de yirminci yüzyıl sosyolojisinin yönelimlerini analiz etmek için merkezi bir yer işgal etmektedir.

Küçük Gruplar Sosyolojisi ve Sosyometri

"Küçük gruplar" kavramı sosyometrik çalışmalardan önce sosyoloji literatüründe kullanılmamıştır. Bütün bir toplum felsefesinden kalkarak toplumsal yapıları anlamanın (tümdengelim) yerine küçük toplumsal grupları yapısal analize tabi tutarak toplumsal bütünlüğü anlamaya çalışmak anlamındaki (tümevarım) bu sosyolojik metot "ilk/el gruplar", "yüz yüze gruplaşma", "ikincil gruplar", "durum tanımı", "rol almak" gibi kavramlarla da nitelenmiştir.

Sosyometristler 20. yüzyılın ve özelde Amerikan toplumunun ihtiyaçlarına yönelik olarak küçük gruplar sosyolojisini yeniden ele almış ve formü-

le etmişlerdir. Buna göre sosyal gerçeklik merkeze alınarak, gündelik hayatın gözlemlenmesi ihmal edilmeden, mümkün olduğunca farklı mekanlarda ve her çeşit güncel, somut grubun sosyolojisinin yapılması gerekmektedir. Asıl mesele hayatın, eylemin içine girilmesinde ve bilimsel metodolojinin hayata geçirilmesindedir.

Sosyometrinin küçük gruplar metodolojisinin üç ayağı vardır: 1) Grup dinamiklerinin deneylendiği laboratuvar yaklaşımı; 2) Yeni yaşam ve araştırma tekniklerini uygulamaya koyabilecek paydaşlar yaklaşımı; 3) Grup, eylem ve gözlem metotları arasında sentez forumülasyonu.

Laboratuvar Yaklaşımı

Laboratuvar deneyi, insan grubunu çalışmak için gereklidir. Bununla birlikte Wilhelm Wundt, Ernst Heinrich Weber ve Gustav Fechner'in psikolojik deneyciliği grubun bütün yaşam faaliyetleriyle ilişkilendirilebilecek nitelikte değildir. Diğer taraftan hayvan psikolojine dair laboratuvar deneyleri de, Pavlov'un köpek ve Skinner'ın fare deneyleri de dahil olmak üzere, insan grubu için uygun değildir. O halde deneysel yeni bir teori üzerine inşa edilen yeni bir modele ihtiyaç duyulmuştur.

Bu noktada sosyometristler, "tiyatro ve dramının gerçeklikten uzak bir kurgu içinde minyatür insan toplumunun sorunlarını dışa vurma" aracı olarak insan gruplarının laboratuvarı olabileceğini düşünmüşlerdir. Deneysel sosyolojinin kullandığı bu araçla mükemmelliğe yakın seviyede sosyolojik bir laboratuvar ortamı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Paydaşlar Yaklaşımı

Laboratuvar yaklaşımı, psiko-sosyo-dramanın yardımıyla gerçek yaşam için model olabilecek sentetik bir grup üretmektedir. Sosyometrik paydaşlar yaklaşımı ise, bunun aksine, toplulukların hayatına girmeyi ve doğal ortamlarında onlarla çalışmayı gerektirmektedir. Bu yaklaşımla sosyolog psikodrama yöntemiyle gruba dair teşhislerde bulunabilmektedir.

Gözlem Yaklaşımı

İlk süreçlerinde sosyometri iki düzeyde işliyordu. Bir taraftan sosyal bilimler için teknoloji araştırmalarının merkezinde olabilecek insan ilişkileri teorisini geliştirirken, diğer taraftan sürmekte olan süreçlerin ölçülmesi ve gözlemlenmesini sağlayacak teknikleri üretiyordu. Bu sebeple bir gözüyle insan grubunun özel varoluşsal karakterini incelerken diğer gözüyle deneysel metodun gereklerini sağlayacak grup bilimi geliştirmenin yollarını arıyordu. Bu arayış neticesinde sosyometrinin grup metodolojisi ve eylem metodu olarak psikodrama, grup dinamiklerinin gözlemlenmesi amacıyla hayata geçiril-

miştir. Laboratuvar deneyleme yöntemi olan psikodramada dikkatli gözlem ve ölçümleme yapıldığında küçük gruplara dair sosyolojik teşhislerde bulunmanın kolaylaşacağı öne sürülmüştür (Moreno, 1954, s. 182-5).

Görüldüğü üzere, küçük grup araştırmalarına yönelik bu yaklaşımlar, sosyometrik metodolojinin gelişim sürecinde ardışık değil, birbirini tamamlayan gelişmeler olarak sosyometrinin mikrososyolojiye yaklaşımını oluşturmaktadır. Geliştirilen bu tekniklerin nitel ve nicel mikrososyolojik araştırma yöntemlerinin gelişmesine katkısı olduğu şüphesizdir.

Dikeçligil (1996, s. 41) “(sosyometrinin), amacına bağlı olarak, küçük gruplarda bireylerarası çekme-itme ilişkileri ile sınırlandırılmış olan konunun daha başlangıçta mikrososyoloji ve psikoloji arasındaki sınır üzerinde yer almasını” sosyometrinin sosyolojiden uzaklaşmasının gerekçesi olarak göstermiştir. Zira yazara göre sosyometrinin sosyolojiyle ilişkilendirilebilecek olan alt dalı olarak mikrososyolojiyle bağlantısı sosyal psikolojik bir bağdır ve bu yüzden daha baştan bu ilişkilendirme akim kalmaktadır.

Öncelikle mikrososyolojinin kurucularından biri olarak Gurvitch’in 19. yüzyılın “tek boyutlu”, tarihsel ve felsefi anlatılara dayanan sosyolojiyi eleştirerek küçük grupların sosyolojisine neden yöneldiğine bakılacak olursa; sosyal gerçekliğin birçok alt ve üst yapıdan oluşan çeşitli katmanlardan meydana geldiği tespiti görülecektir. “Günümüz sosyolojisi, sosyal gerçeğin derinliğine incelenmesini ilk plana alan bir bilim olma yolundadır” (Kösemihal, 1963, s. lxxvi). Gurvitch’in toplumun çok katmanlı olduğundan hareketle çok boyutlu bir sosyoloji (mikrososyoloji) kurarken ortaya koyduğu eleştiri ve öneriler, Moreno’nun sosyometriyi klasik sosyolojiden ayırıştırırken öne sürdüğü argümanlarla paralellik arz etmektedir. Bu bağlamda sosyometriyi mikrososyolojik bir metodoloji olarak görmek mümkündür.

Diğer taraftan, bahsi geçtiği üzere, Gurvitch’in sosyometriye dair sosyal gerçekliği kişiler-arası ilişkilere indirgediği için yönelttiği eleştiriler geçerliliğini korumaktadır. Sosyometrinin bütünü/sosyal gerçekliği anlamak için ürettiği argümanların yıllar içinde geri çekilmesi sosyal psikolojik alanın sınırlarında kalması sonucunu doğurmuştur. Bu sebeple sosyolojik bağlamı zayıf kalmış ve psikodramanın aksine sosyodrama tekniği unutulmuştur. Bununla birlikte sosyal bilimlere gözlemin dışında deneyleme metodunu sosyometri getirmiştir. 20. yüzyılın nicel araştırma metodlarına yaptığı katkıyı işaret eder bir şekilde Kösemihal (1963, s. lxxviii) şöyle demektedir: “Moreno’nun mikrososyoloji olaylarına uyguladığı çeşitli sosyometri metodları ve bunların dayandıkları “kendiliğindenlik – yaratıcık” ve “eylem” teorileri, bir kelimeyle “sosyometri” si, yirminci yüzyılın insan bilimleri alanındaki en büyük buluşlarından biri sayılabilir.”

Sosyometri nicel araştırma yöntemlerinin gelişmesinde etkili olmakla birlikte zamanla bağımsız bir disiplin olarak sosyal bilimlerin içindeki yerini kaybetmiştir. Türkiye’de de durum farklı değildir. Sosyal psikoloji alanında psikodrama tekniğiyle yer almakla birlikte sosyoloji kitaplarında sosyometriden bir araştırma tekniği olarak söz edilmektedir. Ancak uygulamalı sosyoloji alanında sosyometriden bağımsız olarak gözlem, anket, mülakat gibi teknikler yaygın olarak kullanılmaktadır (Özkan, 2008, s. 267). Dolayısıyla sosyometrinin doğuş koşulları itibarıyla sosyal bilimleri etkilemiş ve özellikle nicel tekniklerin gelişime katkısı olmuş olsa da bağımsız bir disiplin olarak günümüze ulaşması mümkün olmamıştır.

Sonuç

Sosyometri 20. yüzyılın başında Amerikan toplumunun ihtiyaçlarına yönelik olarak J. L. Moreno tarafından geliştirilmiş bir sosyal bilim metodolojisidir. Farklı etnisite ve dinlerden göçmenlerin Amerikan toplumundaki nüfus yoğunluğundan dolayı göçmenlerin iş, okul vb. alanlarda entegrasyonu için ve bu nüfusun söz konusu coğrafyayı bir “vatan” bilerek ülkenin kalkınmasında sorumluluk almaları için sosyal psikolojik donanımı sağlamayı amaçlamış ve bunun için psikodrama, sosyodrama gibi teknikler geliştirmiştir.

Sosyometri ‘30’lı yıllarda kurumlaşmaya başlamış ve ‘50’li yıllarda dünya çapında tanınan bir metodoloji haline gelmiştir. Kurumlaşma aşaması, sosyometrinin bireyi endüstri toplumuna hazırlayan “kendiliğindenliğin/yaratıcılığın” sağlanması için kurgulanan hayat felsefesi iddiasının geri çekilmesi sonucunu doğururken ‘70’li yıllarla birlikte sosyometri sosyal psikoloji, küçük gruplar sosyolojisi, network analizi gibi özel alanlarda uygulanan teknik bilgi olmaya doğru evrilmiştir.

Sonuç olarak, sosyometri günümüze özel bir kurum olarak yetişemese de 20. yüzyıl sosyal bilimlerini şekillendirmiştir. Tümdengelimci, felsefi ve tarihsel anlatılara dayanan sosyoloji anlayışının yerine tümevarımcı, küçük grupların analizinden kalkarak toplumsal yapının çözümlendiği yaklaşımın kabul görmesinde ve sosyal bilimlerde nicel metodların kullanımında etkili olmuştur. Sosyometrinin doğuşu ve gelişimi süreçleri ve sosyometrinin bu süreçlerde kazandığı karakterin tahlili, 20. yüzyıl sosyal bilimlerinin mahiyetinin tespitinde anahtar rol üstlenmektedir.

Erdoğan, A. (2013). [Extended Abstract] The emergence and development of sociometry, *Turkish Journal of Sociology*, 2013/2, 3/27, 409-414.

EXTENDED ABSTRACT

The Emergence and Development of Sociometry

Aynur Erdoğan*

Moreno defines Sociometrics as a new method which diagnoses the foundation of society, the proximity between persons and objects by revealing attraction, repulsion and indifference. However, Sociometrics, because of positioning this methodology as the infrastructure for a life of philosophy, possesses a multi-dimensional approach including research, diagnosis, treatment and politics. Thus, the doctrine/approach “between-persons relationships” lies in the center of this methodology, holistically constructed. For that reason, Sociometrics can most commonly be defined as “the social theory about the relationships between-persons who take up pressuring roles”. The “sociometrics test” regarding the relationships between-persons estimates before everything individuals’ behavior and acts in a group (Sanderson, 1943, p. 216).

The theoretical framing of Sociometrics emerged in parallel to social sciences in the 20th century. What constitute its main topics are the fundamental problems and needs in which Sociometrics developed in the US society. In this paper, the emergence and development of Sociometry is discussed in social conditions of the US and the conjecture where it shapes social sciences.

The institutional development of Sociometry

Moreno who had begun his works in the 1920s introduced himself to the world with his work “Who Shall Survive” in 1934. This book provided the recognition of Sociometrics as an intellectual movement by academic milieus while laying the foundation of Sociometrics. In the same year also, the institute of Sociometrics was established and it was officially opened in 1942 and named as the “Moreno Institute”. The year of 1955 was a turning point for institutional Sociometrics. The journal of Sociometrics which had been published by Moreno since 1937 was transferred to the American Sociological Society. Running the journal as the editor, Moreno believed that this era opened a new and vivid period for the journal and after this date the global problems were being taken into consideration to the agenda of Sociometrics and Sociometric works began to be translated from various languages into

* PhD, erdaynur@gmail.com

English (Moreno 1955a, p. 11) and finally Sociometrics became globally known. The development of Sociometrics was on the way to being modified to every type of human society and national problem materialized in the process of small group researches and experiments. Sociometrics, treating the human society as a whole, claimed to research the human group as a whole unit. It investigated every piece holistically and the whole from every single piece. Therefore, the definitions with “psychological features” for Sociometrics caused some misunderstanding because the term “psychological” was used for between-persons-relationships and the cumulative effect of these relationships in “Who shall Survive?” Sociometrics assumed that in treating the person and between-persons relationships with its proposed technique the whole society and humanity can have salvation. The treatment process works this way: After socio-emotional relationships within a given group members, the points for antipathy, sympathy or indifference are determined through a sociometric test, the scheme of the group relationships and its sociogram or mathematical figures are established. Thus, problems in the group and individuals are determined and the *reconstruction* of the group is aimed. Sociogram results, occurring after sociometric tests, do not only represent the relationships among group members but describe the types of these relationships. On the other hand, describing those types of relationships and the usage of sociogram cannot diagnose the reason for the links occurring as antipathy, sympathy and indifference among group members. At this point, *Psychodrama* and *Sociodrama* techniques are involved. Hence, the group member takes a theatric role in his or her belonging group and the observer/expert diagnoses these reasons. The person, while performing a role-play, realizes himself or herself and his or her own problem and re-shapes his or her own life within such conscious. Both generating a method through the micro-theorization attempts of Sociometrics in the 1920s and re-generating its discourse on a global scale, in addition, establishing “democracy” after the 1950s related to political and social processes the US was going through in the above-mentioned historical periods. Therefore, the assessment of Sociometrics together with the conditions of the US has a central role in understanding this methodology.

Sociometry as an “American Social Science”

It is not a coincidence that Sociometrics developed in the US. According to Moreno (1955b, p. 351) it is the Americans who like the most to express their status and success with numbers among the other world societies. The American is a “figure-man”. The proof of this claim is not just because Americans tend to express all kinds of values in terms of dollars and cents; in fact, the typical American common intelligence portrays features that confirm this opinion. For

example, pragmatism and Sociometrics developed in consecutive time periods and nurtured each other. While Pragmatism set a seal on local American philosophy among others, according to Moreno, in its broadest sense, it became the local social science of the US. Pragmatism and Sociometrics are closely inter-related. They converge on being perceivable and estimable.

The American society is traditionally related with “democracy”. According to Moreno, in order that democracy does not stay just as a political system and that it also has a social reality, it needs scientific foundations. This context constitutes the profound need for the basis of connecting democracy with Sociometrics. During the outbreak of the Second World War, while Sociometrics developed its methodology as a means to solve sociological and psychological problems occurring in the American army, it took into consideration the cultural differences in European armies in order to become more effective.

Considering the topics of Sociometrics during which it was born and institutionalized, we immediately realize that they converge with the primary fields of problems of the American society. These problem fields range from the integration of students to schools, increasing the educational efficiency, strengthening the family relations based on the needs of society, shaping the social organizations in a way that they provide workers the most industrially productive mediums, the integration of immigrants to society and empowering the social links of ethnic groups to women’s problems in family and work life etc. These are the topics which specialists of Sociometrics dealt with in the *Journal of Sociometrics* and adopted as the basis of their Sociometric tests while improving them.

Moreno, moving from the point that an individual is a part of his or her own society, thought that the observer could find solutions to psychological problems by diagnosing his or her position in the group. In this context, he researched the class structures of prisoners in Sing Sing Prison in New York in order to strengthen their rehabilitation process. By applying surveys and interviews, he tested thirty variable statuses and analyzed the answers of prisoners. After Moreno presented his findings on Sing Sang in 1932 at the Society of American Psychiatry, the “group psycho-therapy” term began to be used in the history of Social Sciences. The Sing Sang experience is significant because it brought the academy and intellectual milieu with Sociometrics as a means of group therapy rather than developing a new term. His school researches have great impact on developing the technique for the sociometric therapy. The first step in this sense is his work conducted at Hudson. His experience with female students marks the most important date in the history of group therapy (Marineau, 1980, p. 111-3).

Another field of sociometric tests that addresses small groups is industry. The basic justification for applying Sociometrics in industry is the insight that the fundamental reason for quarrels in industrial foundations is one's feeling toward his or her job, colleagues and/or bosses. The test model used in industry has also been applied to small groups such as family, immigrant groups, ethnic environments, while being modified to their respective conditions. It can be observed from these works that Sociometrics and sociometric tests were shaped according to the prerogatives of the American society.

The relationship of Sociometry with Sociology

The US and its social conditions set their seal on the developments of social sciences in the 20th century through Sociometrics in the first half of that century. In other words, the characteristic features of 20th century American social sciences can be observed particularly in Sociometrics. So, Sociometrics took over the fields of classical sociology and produced relevant answers to the social conditions in which it was born and developed. From this perspective, Sociometrics manifests as a subfield of classical sociology which is reshaped with answers according to the relevant social conditions. However, in terms of its technique and objectives such as rehabilitating the society. it might be distinguished from sociology in essence.

The context where Sociometrics is distinguished from classical sociology is the technique of act, participation and actualization (Psychodrama, Sociodrama) in human relationship researches, and its imposing functions on micro-sociological groups such as guidance and rehabilitation. Moreover, the techniques which Sociometrics developed benefited the development of qualitative and quantitative micro-sociological research methods.

Sociometrics, which fostered the development of quantitative research methods, nevertheless, has lost its place as an independent discipline among social sciences. The case is not different in Turkey. Although Sociometrics shares a space with Psychodrama in the field of Social psychology, nonetheless, there is no reference to Sociometrics as a research technique in sociology books. However, in the field of applied sociology, techniques such as observation, surveys, and interviews are widely used in sociology and are independent from Sociometrics (Özkan, 2008, p. 267). In short, given the fact that the conditions in which Sociometrics was born, even though it was effective in social sciences and contributed to the development of quantitative techniques in particular, it did/ could not reach to our current date as an independent discipline.

Keywords: Jacob Levy Moreno, American Sociology, Sociology of Small Groups, Mathematical Formulations in Social Analysis, Sociodrama

Kaynakça | References

- Bloom, L. & Riemer, R. (May, 1945). Attitudes of College Students Toward Japanese-Americans. *Sociometry*, Sayı. 8, No. 2, s. 157-173.
- Coser, L. A. (2002). Amerikan Eğilimleri. *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*. (Der. Tom Bottomore, Rober Nisbet; Yay. haz. Aydın Uğur, Mete Tunçay). (Çev. Alâeddin Şenel). Ankara: Ayraç Yayınevi, s. 291-327.
- Coşkun, İ. (1997). Amerika'da Sosyolojinin Teşekkülü. *Modern Devletin Doğuşu*. İstanbul: Der Yayınları, s. 253-264.
- Criswell, J. H. (Jul. - Oct., 1937). Racial Cleavage in Negro-White Groups. *Sociometry*, Sayı. 1, No. 1/2, s. 81-89.
- Dikeçligil, B. (1996). Sosyometrinin Amaç, Konu ve Metod Açısından Sosyolojideki Yeri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Dergisi*. Sayı. 1, ss.31-78.
- Dökmen, Ü. (2007). *Sosyometri ve Psikodrama*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Eliasberg, W. (May, 1945). Sociometric Contribution to the Problem of World Peace. *Sociometry*, Sayı. 8, No. 2, s. 150-156.
- Gurvitch, G. (Feb. - Aug., 1949). Microsociology and Sociometry. *Sociometry*, Sayı. 12, No. 1/3, s. 1-31.
- Jacobs, J. H. (May, 1945). The Application of Sociometry to Industry. *Sociometry*, Sayı. 8, No. 2, s. 181-198.
- Jennings, H. H. (Feb. - Aug., 1949). Military Use of Sociometric and Situation Tests in Great Britain, France, Germany and the United States. *Sociometry*, Sayı. 12, No. 1/3, s. 191-201.
- Kösemihal, N. Ş. (1963). Sosyometriye Giriş. *Sosyometrinin Temelleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları. s. XLVI-LXXVIII.
- Marineau, R. F. (1989). *Jacob Levy Moreno 1889-1974 - Father of Psychodrama, Sociometry, and Group Psychotherapy*. London & New York: Tavistock/Routledge.
- Meltzer, H. (Jan., 1939). Group Differences in Nationality and Race Preferences of Children. *Sociometry*, Sayı. 2, No. 1, s. 86-105.
- Meyer, H. J. (Aug. - Nov., 1952). The Sociometries of Dr. Moreno - Sociometry, Experimental Method and the Science of Society by J. L. Moreno. *Sociometry*, Sayı. 15, No. 3/4, s. 354-363.
- Moreno, J. L. (1963). *Sosyometrinin Temelleri*. Çeviren ve "Sosyometriye Giriş"i Yazan: Nurettin Şazi Kösemihal, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Moreno, J. L. (1978). *Who Shall Survive? - Foundations of Sociometry, Group Psychotherapy and Sociodrama*. Beacon, N. Y.: Beacon House Inc.
- Moreno, J. L. (Aug., 1943). Sociometry and the Cultural Order. *Sociometry*, Sayı. 6, No. 3, s. 299-344.

Moreno, J. L. (Feb. - May, 1948). The Three Branches of Sociometry: A Postscript. *Sociometry*, Sayı. 11, No. 1/2, s. 121-128.

Moreno, J. L. (Feb. - May, 1952). Current Trends in Sociometry. *Sociometry*, Sayı. 15, No. 1/2, s. 146-163.

Moreno, J. L. (May, 1945a). Sociometry, Comtism and Marxism. *Sociometry*, Sayı. 8, No. 2, s. 117-119.

Moreno, J. L. (May, 1945b). Sociometry and the Present Emergency in the European Peace. *Sociometry*, Sayı. 8, No. 2, s. 174-180.

Moreno, J. L. (May, 1954). Old and New Trends in Sociometry: Turning Points in Small Group Research, *Sociometry*, Sayı. 17, No. 2, s. 179-193.

Moreno, J. L. (Nov., 1955a). The Birth of a New Era for Sociometry. *Sociometry*, Sayı. 18, No. 4, (Sociometry and the Science of Man), s. 5-12.

Moreno, J. L. (Nov., 1955b). American Culture-in-Transition. *Sociometry*, Sayı. 18, No. 4, (Sociometry and the Science of Man), s. 95-99.

Moreno, J. L. (Jan., 1940). Psychodramatic Treatment of Marriage Problems. *Sociometry*, Sayı. 3, No. 1, s. 1-23.

Özkan, A. (2008). Sosyometrinin Türkiye'deki Tarihi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Türk Sosyoloji Tarihi*. Sayı. 11, s. 251-268.

Sanderson, D. (Aug., 1943). Discussion of Sociometry. *Sociometry*, Sayı. 6, No. 3, s. 214-218.

Shoobs, N. E. (Aug., 1943). The Psychodramatic Approach to Classroom Problems. *Sociometry*, Sayı. 6, No. 3, s. 264-265.

Sorokin, P. A. (Aug., 1943). Remarques on Sociometry and Dodd's and Bain's Papers. *Sociometry*, Sayı. 6, No. 3, s. 241-242.

Speroff, B. J. (Nov., 1955). The Use of Sociometric Data in Industrial Counseling. *Sociometry*, Sayı. 18, No. 4, (Sociometry and the Science of Man), s. 292-296.

Şatıroğlu, A. (1999). J. L. Moreno ve Sosyometri Üzerine. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*. 3. Dizi, Sayı. 5, s. 111-125.

Zeleny, L. D. (Aug., 1943). The Value of Sociometry to Education. *Sociometry*, Sayı. 6, No. 3, s. 247-248.